

A szomorúság nemcsak süketté és némává teszi az embert Isten üdvözítő kegyelmének meghallására és hirdetésére. A szomorúság, a kiűzhetetlen és kitörölhetetlen, meggátolja az embert abban, hogy boldogan és reménységgel tekintsen arra, ami előtte van: szeretetben való találkozásaira embertársaival, és hitben való találkozásaira a teremtő és szabadító Istennel, hogy aztán reménység szerint a szeretet és a hit Isten akaratából egyszer átalakuljon látássá. Színről színre.

Seregek Ura, boldog az az ember, aki benned bízik.

Joób Máté

(Elhangzott a Dies Academicuson 2003. április 9-én)

Reuss András

A Luther-énekek teológiája*

A nagy reformátor 39 énekéről tudunk,¹ melyek közül 26 —olykor teljes egészében, számos esetben megcsonkítva— megtalálható jelenleg használatos énekeskönyvünkben. Megalapozott azt állítani, hogy ezek nemcsak következetesen tükrözik Luther teológiáját, hanem egyenesen teológiájának tudatos kifejtései. A gyülekezetek számára az énekeket nem pusztán kedvtelésből költötte Luther, hanem ez reformátori tevékenységének tudatos programja volt. Az evangélium üzenetét így akarta beleénekelni az emberek szívébe és fejébe.

Luther énekeit négy csoportba szokták osztani: ünnepekre való énekek, káté énekek, zsoltárok és egyéb. A következőkben mindegyik csoportból néhány éneket kívánok tárgyalni.

Az egyházi év ünnepeire készített énekeinek jellemzője, hogy Isten megváltó tettét mondják el.

A *Jézus Krisztus, dicsértessél*² (*Gelobet seist du, Jesu Christ / Ein Lobgesang von der Geburt*) kezdetű karácsonyi ének minden versszak a hihetetlenül egyszerűen, szinte gyermekien idézi fel egyrészt Isten cselekvését a bibliai történet vagy az ógyházi krisztológia kifejezéseivel, másrészt mindennek a jelentőségét és ajándékát a földön élő ember számára. A módszert hét versszakon át követi, aminek következtében hét különböző módon énekel Isten tetteről és az embernek juttatott ajándékáról. Luther ezzel bizonyosságát adja, hogy nem lehet az egyikről a másik nélkül beszélni: elképzelhetetlenek a teológiai tételek az emberre való következmények nélkül, és nem lehet az ember örömről sem Isten cselekvése nélkül beszélni.

* Országos énekkari találkozó. Budapest-Deák tér, 2003. október 25.

¹ Martin Luther: *Einführung* (Kurt Aland) 4. Digitale Bibliothek Band 63; Martin Luther 3693. (vö. Luther-W Bd. 6. 10.)

² EvÉkv 154. Az eredeti hét versszakából az ötödik hiányzik. Payr Sándor fordítása.

A *Jöjj, népek Megváltója*³ (*Nu komm, der Heiden Heiland*) Luther eredeti énekének nyolc versszakát az énekeskönyv négy versszakos fordításában éppen csak felismerhetően követi. A hangsúly Luthernál Isten cselekvésén és Krisztus személyén van, a fordítás inkább a várakozás és a karácsony hangulatát kelti.

A *Jézus, Megváltónk sírba szállt*⁴ (*Christ lag in Todesbanden*) kezdetű húsvéti ének Krisztus feltámadása felől tekint vissza nagypéntekre. Luther énekében a krisztológia görög és latin típusa egymás mellett kap helyet. Az előbbi jellemzője, hogy erőteljes kifejezésekkel írja le Isten Fiának a halállal értünk folytatott győzelmes harcát. A latin típusé, hogy helyettes áldozatáról szól, amelyben Krisztus vére, vagyis értünk odaadott élete megment a haláltól, mint egykor Egyiptomban a húsvéti bárány a zsidó népet az öldöklő angyaltól. Nagypénteknek és húsvétnek, kereszthalálnak és feltámadásnak ez az egységes szemlélete Luther teológiájának jellemzője. Az ének (fordításának) 4. és 5. versében ehhez még a szabadításból fakadó és annak megfelelő új életre hívás is hozzátartozik. A 6. versszakban a húsvéti mennyei kenyér képe mellett az ellentéte, (a német szövegben) a régi kovászra tett hivatkozás is erre utal.⁵ Luther tehát az isteni megváltás eseményét és az ember új életét teljes egységben látja.

A gyülekezeti szolgálat igénye és gyakorlata készítette Luthert, hogy a káté minden hagyományos részéhez éneket költjön.

A Kis Káté magyarázataihoz hasonlóan a Tízparancsolatot itt is úgy fejt ki Luther (*Ez a szent tíz parancsolat*,⁶ *Dies sind die heiligen zehn Gebot*), hogy nemcsak azt említi, amit el kell kerülni, hanem azt is, amivel a parancsolatokat be lehet tölteni.

A Credo-énekekben (*Mi valljuk: hiszünk Istenben*,⁷ *Wir glauben all an einen Gott*) nem vállalkozik az Apostoli Hitvallás szövegének három egyenlő hosszú versszakba gyömöszölésére, de kiegészíti a hitvallás szavait, amikor mindhárom versszakban a gazdagon gondviselő és ajándékait bőven osztogató Istenről tesz bizonyosságot.

Az Úrtól tanult imádsághoz (*Mi Atyánk, ki vagy mennyekben*,⁸ *Vater unser im Himmelreich*) írt éneke nem az imádság magyarázata, hanem az imádság újraköltése, maga is imádság.

A keresztségről is (*Jézusunk a Jordánhoz ment*,⁹ *Christ, unser Herr, zum Jordan kam*) hosszú tanítást ad (eredetileg 7 versszakban), amely a keresztséget nem-

³ EvÉkv 131. Az eredeti nyolc versszakos. Eredetileg fordította Gaál Mihály (1911).

⁴ EvÉkv 215. Az eredeti hét versszakból hiányzik a második. Túrmezei Erzsébet fordítása.

⁵ A magyar fordításból ez hiányzik. „*Wir essen und leben wohl / in rechten Osterfladen, / der alte Saurteig nicht soll / sein bei dem Wort der Gnaden. / Christus will die Koste sein / und speisen die Seel allein, / der Glaub will keins andern leben.*” Martin Luther: *Geistliche Lieder*. 19. Digitale Bibliothek Band 63; Martin Luther 4198. (vö. Luther-W Bd. 6. 256.)

⁶ EvÉkv 433. Vietórisz József fordítása.

⁷ EvÉkv 247. Túrmezei Erzsébet fordítása.

⁸ EvÉkv 72. Eredetileg fordította Zábrák Dénes.

⁹ EvÉkv 295. Az eredeti éneknek 1., 3. és 7. verszaka. Túrmezei Erzsébet fordítása.

csak megtisztulásként, hanem az ember meghalásaként is értelmezi, és egyúttal saját korának a keresztséggel kapcsolatos vitáiban is állást foglal, anélkül azonban, hogy megnevezné a vitafeleket.

Az úrvacsorához Luthernek két énekét is megtaláljuk énekeskönyvünkben.¹⁰ Az első, *Krisztus Jézus, mi Megváltónk*¹¹ (*Jesus Christus, unser Heiland, der von uns den Gottes Zorn wandt*), megőrzi a szentség komolyságát azzal, hogy int (éppen ilyen részek hiányoznak a magyar kiadásban): csak az járuljon az úrvacsorához, aki felméri, hogy az Isten a Fiát bűneinkért adta halálra, ez betegeknek való eledel, amelyet az vegyen magához, akinek szüksége van rá, mert az egészségeseknek nincs szükségük orvosra. Minek is halt volna meg Krisztus, ha csak olyasmit adhat, amit az ember másként is meg tud szerezni?

A másik úrvacsorai ének, *Áldassék Isten, hála jóságáért*¹² (*Gott sei gelobet und gebenedeiet*), gyönyörű dallamával is Isten üdvözítő tetteit sorolja és minden versszakban ennek jelentőségét az ember számára. Állandóan együtt van tehát a megváltás objektív és szubjektív oldala, míg az utolsó versszak már az új, a Krisztussal való közösségnek megfelelő életre szóló felhívás. Olyan vonás ez, amelyet a mai utódok esetleg idegennek tartanak a reformációtól, mert attól tartanak, hogy a felszólítás az új életre csorbítja az egyedül Krisztusért való megigazulást.

Nem hiányoznak egyes zsoltárok alapján írt énekek sem Luther énekei közül.

A bűnbánati zsoltárok között tartjuk számon a 130. zsoltárt, *Mélységes mélyből kiáltunk*¹³ (*Aus tiefer Not schrei ich zu dir*). Az eredeti zsoltár egyszerű szavakkal, mégis hallatlanul erőteljesen fejezi ki az ember teljes Istenre utaltságát. Ezt a kiszolgáltatottságot csak fokozza az ember bűne, amelynek alapján még meghallgatást sem remélhetne. Istennél azonban bocsánat van. A mélységes mélyben levő zsoltáros ezért az Urat várja, és a zsoltár Isten népét is arra bátorítja, hogy az Úrban bízjon, mert ő kegyelmes. Annak alapján, ahogyan Luther a zsoltárokat teológiailag értékelte, nem csodálkozhatunk, hogy énekek szövege hűségesen letapogattja a zsoltárt. Végig megőrzi az eredetinek azt a tartalmát, hogy a mélyben levő ember kiált ahhoz az Istenhez, akinek a segítségéhez nincsen semmi joga, de aki úgy kegyelmes, hogy erre bizton lehet számítani. Luther maradéktalanul megőrzi a zsoltár imádságjellegét. Megértjük, hogy kedvenc zsoltára volt, mert az evangélium üzenetét látta benne. Az elmondottak ellenére sikerült azonban elkerülnie, hogy a reformáció megigazulástanát —annak teológiai fordulataival— erőltesse bele, hiszen explicite semmivel sem utal Krisztusra, a hitnek is csak szinonimáit használja. Megmarad az ószövet-ségi szókincsnél és gondolatoknál. Amikor azonban az Úr kegyelmét bármily

¹⁰ A harmadikat, *Megváltó drága Jézusom* (EvÉkv 305), egy karácsonyi ének (*Mennyből jövök most hozzátok*, EvÉkv 150) versszakaiból különítették el.

¹¹ EvÉkv 303. Az eredeti tíz versszakból hat. Túrmezei Erzsébet fordítása.

¹² EvÉkv 304. Schulek Tibor fordítása.

¹³ EvÉkv 402. Az eredeti ének valamennyi verse. Eredetileg fordította Payr Sándor.

emberi bűnnél többnek tartja, állítása ugyan a zsoltár belső logikájából fakad —hiszen hogyan is szabadíthatna meg az Úr, ha irgalma nem kerekedhet felül az emberi bűnön—, ezt olyan egyértelműséggel ecseteli, amely csak Krisztus ismerete alapján lehetséges.

*Lásd meg a mennyből, Úristen*¹⁴ (*Ach Gott, vom Himmel sieh darein*). Luther átveszi és aktualizálja a 12. zsoltár erőteljes kifejezéseit, akár a kegyesek helyzetére, az emberi kérdésre, a tévtanítások kiirtására, vagy Isten megmentő segítségére és végső győzelmére vonatkoznak. 1955-ös kiadású énekeskönyvünk, amely még valamennyi versszak fordítását közli, Luthertől eltérően nem a tévtanítások, hanem a hamis próféták kiirtásáról szól. Talán ezért csonkították meg az 1982-es kiadásban, a hét versszak közül csak hármat közölve. Luther éneke azzal haladja meg nemcsak az ószövetségi gondolkodást, hanem a vulgáris keresztyén várakozást is, hogy a kereszthordozást nem az istentelenektől kapott bajnak, hanem olyan próbának tartja, amelyben Isten igéjének hatalma és ragyogó fénye bizonyítást nyer.

*Az Erős vár a mi Istenünk*¹⁵ (*Ein feste Burg ist unser Gott*) a lutheri reformáció diadalmas himnusza lett, pedig valójában bizonyágtétel a hatalmas Isten oltalmazó hűségéről. Luther éneke nemcsak költői képeiben, hanem tartalmában is túlmegy a bibliai szövegen. A 46. zsoltárban olvasható félelmet keltő természeti jelenségek (46,3–4) helyett az ének a gonosz emberfeletti hatalmáról (255,1), az Isten városát örvendeztető folyam és Isten jelenléte (46,5–6) helyett a hős vezérről, Jézus Krisztusról (255,2) szól. A zsoltár szerint a földön rendet teremtő Isten (46,7–11a) helyett az ének arról szól, hogy a gonosznak, aki a világ ura —az 1982-es énekeskönyv első kiadásában sajnos nagybetűvel írva—, már nincs ereje, napjai megszámláltattak. A gonosz tulajdonképpen csak a világ fejedelme (*der Fürst dieser Welt*), de nem ura, szemben Krisztussal, aki Isten Fia, az ég és föld Ura (*der Herr Zebaoth*), vagyis az Ószövetség egyik istennevével, a Seregek Ura. A harc eldőltét mi sem fejezi ki jobban, mint a csodálatos német verssor, „*ein Wörtlein kann ihn fällen*” (egy szavacska / igécske megdönti), amit a fordítás győzelmesen, mégis gyengébben ad vissza: „*Az ige porba dönti.*” Luther énekében azonban azáltal is hangsúlyosabb, hogy a harcnak még nincsen vége, és hogy ez a harc nem szavakból áll és nem gyerekjáték, hogy a többeket megbotránkoztató negyedik versszak szerint a földi „*kincset, életet, hitvest, gyermeket*” (*Leib, Gut, Ehr, Kind und Weib*) is elveheti a gonosz. Nem arról van szó, hogy ezt oda kell dobni, hanem hogy a veszteségben Isten kárpótol mindenért. A 46. zsoltáron túlmenően Luther tehát nem Isten zavarmentes gondoskodásával vigasztal, hanem a kereszt felvételének készségére buzdít. Ezért lenne helyesebb nem a reformáció követőinek, a hívő embereknek, hanem Isten Fiának, Jézus Krisztusnak végső győzelmét kiolvasni az énekből. Hiszen az ének éppen arra bátorít, hogy abban bízunk küzdelmeinkben, akinek a kezében van az ország és a hatalom.

¹⁴ EvÉkv 257. Az eredeti hét versszakából három versszak. Eredetileg fordította Vietórisz József.

¹⁵ EvÉkv 254, Payr Sándor fordítása. EvÉkv 256, József Attila fordítása.

A különféle tartalmú énekek sorából kettőre figyeljünk!

Az egyik, *Tarts meg, Urunk, szent igédben*¹⁶ (*Erhalt uns, Herr, bei deinem Wort*) az eredetiben a pápát és a törököt megnevezve szókimondóan utal azokra, akiket az ige ellenségeinek tart. A segítségkérés azonban nem egyszerűen a saját párthívek megoltalmazását, hanem Krisztus uralmának fenntartását, az elnyomott keresztyénség védelmét, és Isten népének egységét, kitartását kéri. A hangsúly nem a többiek fölött kívánt győzelmen, hanem a megpróbáltatásokban való helytálláson van.

A *Jer, örvendjünk keresztyének*¹⁷ (*Nu freut euch, lieben Christen gmein*) kezdetű énekről joggal állítható, hogy benne „a lutheri reformáció négyzeres »solus«-a valóban nagyon tömören, mégis hatásos formában fogalmazódott meg.”¹⁸ Mindezt azonban úgy teszi, hogy nem teológiai tételekkel traktál, hanem Istennek a bűnöshöz hajló szeretetéről énekel, és az egésznek a hangja nem oktató, hanem személyes, hitvalló.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy énekeiben Luther megvalósította azt, ami célkitűzése volt, nevezetesen, hogy a Szentírás szent énekeihez és az ósatyákhoz hasonlóan tegyen, akik „csak Isten irgalmát és nem ember művét” dicsérték.¹⁹

Luther énekei páratlan tisztasággal és erővel kapcsolják össze a bibliai üzenetet, az egyház tanítását, valamint az Isten ígéjének személyes és aktuális megszólítását.²⁰ Luther ezzel is Jézus Krisztus tanújának bizonyul, akire még ma is érdemes figyelni.

¹⁶ EvÉkv 255. Az eredeti valamennyi versszaka. Túrmezei Erzsébet fordítása.

¹⁷ EvÉkv 318. Eredetileg kilenc versszak. Az 1. versszak Zábrák Dénes, a 2–6. versszak Bodrog Miklós fordítása.

¹⁸ Hans-Joachim Beeskow (ford: Sztojanovics Andrásné): „Luther Márton énekei (teológiai és történeti megjegyzések)”, *Lelkipásztor* 63 (1988) 426.

¹⁹ Beeskow: *i.m.* 424.

²⁰ Martin Brecht: *Martin Luther. Zweiter Band: Ordnung und Abgrenzung der Reformation 1521–1532*. Stuttgart, Calwer Verlag 1986. 135. Hivatkozik rá: Beeskow: *i.m.* 425.